

۴ - تفریق

اعادہ

(۱) ایک جنگل میں ساگوان کے ۴۵۲ اور پنم کے ۳۲۱ درخت ہیں۔ تب ساگوان کے درختوں کی مساوی تعداد میں لانے کے لیے پنم کے اور کتنے درخت لگانے ہوں گے؟

$$\begin{array}{r} ۴۵۲ \\ - ۳۲۱ \\ \hline ۱۳۱ \end{array}$$

جواب معلوم کرنے کے لیے ۳۲۱ کے آگے ۴۵۲ تک گنا ہوگا۔ یعنی ۴۵۲ میں سے ۳۲۱ تفریق کرنا ہوگا۔

پنم کے اور ۱۳۱ درخت لگانے ہوں گے۔

(۲) امین نے ۲۰۷ بیج جمع کیے اور مامون نے ۱۶۵ بیج جمع کیے۔ امین کے پاس مامون سے کتنے بیج زیادہ ہیں؟
جواب حاصل کرنے کے لیے ۱۶۵ - ۲۰۷ کی تفریق کرنی ہوگی۔

۷ اکائی میں سے ۵ اکائی تفریق کریں گے۔ بچے گا ۲۔
اب ۲ سیڑھے ہیں۔ ان میں سے ۱ سیڑھے کو کھولیں گے۔
سیڑھے کے خانے میں ۱ سیڑھے رہ جائے گا۔ ایک سیڑھے کی ۱۰ دہائیاں ہوتی ہیں۔ یہ ۱۰ دہائیاں دہائی کے خانے میں لکھیں گے۔ ان میں سے ۶ دہائی تفریق کریں گے۔
باقی رہی ۴ دہائی۔ اب ۱ سیڑھے میں سے ۱ سیڑھے تفریق کریں گے بچا صفر۔
جواب آیا ۴۲۔

س	د	ا
۱	۱۰	
۲	۶	۷
۱	۶	۵
۰	۴	۲

یعنی امین کے پاس مامون سے ۴۲ بیج زیادہ ہیں۔

مشق

۱. کھڑی ترتیب میں لکھ کر تفریق کیجیے۔

$$(۱) ۵۸۶ - ۳۲۵ \quad (۲) ۱۷۹ - ۴۶۵ \quad (۳) ۳۵۱ - ۵۴۲$$

$$(۴) ۷۵۴ - ۲۸۷ \quad (۵) ۳۶۵ - ۵۰۰ \quad (۶) ۳۰۷ - ۵۰۲$$

۲. $۳۰۰ - ۱۰۰ = ۲۰۰$ کی بنا پر $۱۷۷ - ۴۷۷$ کی تفریق کیجیے۔

ایسی ہی تین مثالیں تیار کیجیے جن میں باقی ۲۰۰ آئے۔

۳. رقیہ نے ۳۷۲ روپے کا ایک یونیفارم اور ۲۵۰ روپے کا ایک بستہ خریدا۔ تب اس نے یونیفارم پر بستے سے کتنا زیادہ خرچ کیا؟

۴. دو عددوں کی جمع ۹۱۵ ہے۔ ان میں سے ایک عدد ۴۲۷ ہے تو دوسرا عدد کون سا ہے؟

۵. دو عددوں کی جمع ۹۱۵ ہے۔ ان میں ایک عدد آپ ہی منتخب کیجیے جو ۸۰۰ سے چھوٹا ہو۔ اس بنا پر دوسرا عدد کون سا ہوگا

بتائیے۔

۶. ۵۳۴ اور ۲۵۲ عددوں کا استعمال کر کے تفریق کی ایک عبارتی مثال تیار کیجیے اور اسے حل کیجیے۔

چار ہندسی عددوں کی بغیر حاصل والی تفریق

◆ ایک گاؤں میں ۴۵۲۶ مرد اور ۳۲۱۴ عورتیں ہیں۔ تب اس گاؤں میں مردوں کی تعداد کتنی زیادہ ہے؟

تین ہندسی عددوں کی تفریق کے لیے ہم نے جو طریقہ اختیار کیا تھا اسی طریقے سے ہم چار ہندسی عددوں کی تفریق کی مثال حل کریں گے۔
مردوں کی تعداد ۱۳۱۲ زیادہ ہے۔

۱	د	س	ہ
۶	۲	۵	۴
۴	۱	۲	۳
۲	۱	۳	۱

◆ آڑی ترتیب میں تفریق کیجیے۔

آڑی ترتیب کے مطابق اکائی میں سے اکائی، دہائی میں سے دہائی،
سیکڑہ میں سے سیکڑہ، ہزار میں سے ہزار تفریق کیا۔
۱۳۵۷ = ۵۴۳۲ - ۶۷۸۹

مشق

۱. تفریق کیجیے :

(۱)	۵	۶	۰	۰
—	۲	۳	۰	۰

(۲)	۵	۷	۹	۵
—		۱	۸	۰

(۳)	۲	۵	۸	۹
—	۱	۳	۵	۴

۲. آڑی ترتیب میں تفریق کیجیے۔

$$(۱) \quad ۵۵۵۵ - ۲۲۲۲$$

$$(۲) \quad ۳۵۲۰ - ۸۷۴۰$$

$$(۳) \quad ۹۵۸۶ - ۴۳۲$$

$$(۴) \quad ۳۲۵۶ - ۲۴$$

$$۳. \quad ۳۰۰۰ = ۵۰۰۰ - \vec{۵۰۰۰}، \text{ اس بنا پر ؟ کتنا } ۲۸۸۸ - ۵۸۸۸$$

۴. ایسی تین مثالیں تیار کیجیے جن میں باقی ۲۰۰۰ آئے۔

۵. ۴۷۶۵ اور ۲۱۴۲ کے عدد اور خواندہ و ناخواندہ کے الفاظ استعمال کر کے تفریق کی مثال تیار کیجیے اور حل کیجیے۔

۶. کس کی تفریق صحیح ہے؟ کیوں؟

دردانہ	فرزانہ	رخسانہ
۵	۵	۵
۶	۶	۶
۸	۸	۸
۷	۷	۷
—	—	—
۵	۲	۲
۵	۳	۳
۶	۱	۴
۶	۸	۳
۲	۷	۷

حاصل والی تفریق

(۱) $۷۵۲۸ - ۹۰۷۲$ کی تفریق کیجیے۔

ا	د	س	ہ
۱۲	۶	۱۰	۸
۶	۷	۶	۹
۸	۴	۵	۷
۴	۲	۵	۱

پہلے عددوں کو کھڑی ترتیب میں لکھیں گے۔ ۲ اکائی میں سے ۸ اکائی تفریق نہیں ہوتا۔ اس لیے ۷ دہائی میں سے ۱ دہائی کو کھولیں گے۔ دہائی کے خانے میں ۶ لکھیں گے۔ ۱ دہائی کی ۱۰ اکائی اور پہلے کی ۲ دہائی مل کر ۱۲ اکائی ہوئی۔ $۱۲ - ۸ = ۴$ دہائی ۲ = دہائی ۴ - دہائی ۶، دہائی کے خانے میں ۲ باقی رہا۔

اب ۰ سیڑھے میں سے ۵ سیڑھے تفریق نہیں ہوتا۔ اس لیے ۹ ہزار میں سے ۱ ہزار کو کھولیں گے۔ خردہ کریں گے۔ ہزار کے خانے میں ۸ باقی بچے۔ ۱ ہزار کے ۱۰ سیڑھے ہوتے ہیں۔ پہلے کا ۰ اور کھولے ہوئے ۱۰ مل کر ۱۰ سیڑھے ہوئے۔
سیڑھے ۵ = سیڑھے ۵ - سیڑھے ۱۰،

ہزار ۱ = ہزار ۷ - ہزار ۸، باقی آیا ۱۵۲۴

(۲) تفریق کیجیے : $۹۶۷ - ۵۰۰۰$

ا	د	س	ہ
	۹	۹	
۱۰	۱۰	۱۰	۴
۶	۶	۶	۷
۷	۶	۹	۷
۳	۳	۰	۴

یہاں ۰ اکائی میں سے ۷ اکائی تفریق نہیں ہوتے۔ اس لیے دہائی کو کھولنا ہوگا۔ لیکن دہائی کے مقام پر اور سیڑھے کے مقام پر کچھ نہیں ہے۔ اس لیے ۵ ہزار میں سے ۴ ہزار رکھ کر ۱ ہزار کو کھولیں گے۔ ۱۰ سیڑھے حاصل ہوا۔
۱۰ سیڑھے میں سے ۱ سیڑھے کھولیں گے۔ ۱۰ دہائی حاصل ہوں گے اور سیڑھے کے مقام پر ۹ سیڑھے بچے گا۔

اس ۱۰ دہائی میں سے ۱ دہائی کو کھولیں گے۔ ۱۰ اکائی ملیں گی اور دہائی کے خانے میں ۹ دہائی رہ جائے گی۔ حاصل ہونے والی اکائی کو اکائی کے خانے

میں لکھا۔ اکائی ۳ = اکائی ۷ - اکائی ۱۰، دہائی ۳ = دہائی ۶ - دہائی ۹۔

سیڑھے ۰ = سیڑھے ۹ - سیڑھے ۹، ۴ ہزار میں سے کچھ تفریق نہیں کرنا ہے۔ اس لیے باقی آیا ۴۰۳۳

مشق

۱. تفریق کیجیے :

(۱)	(۲)	(۳)	(۴)																																																																																
<table> <tr><th>ا</th><th>د</th><th>س</th><th>ہ</th></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>۵</td><td>۱</td><td>۲</td><td>۳</td></tr> <tr><td>۹</td><td>۴</td><td>۶</td><td>۲</td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> </table>	ا	د	س	ہ					۵	۱	۲	۳	۹	۴	۶	۲					<table> <tr><th>ا</th><th>د</th><th>س</th><th>ہ</th></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>۳</td><td>۲</td><td>۱</td><td>۷</td></tr> <tr><td>۴</td><td>۸</td><td>۷</td><td>۵</td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> </table>	ا	د	س	ہ					۳	۲	۱	۷	۴	۸	۷	۵					<table> <tr><th>ا</th><th>د</th><th>س</th><th>ہ</th></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>۴</td><td>۱</td><td>۰</td><td>۳</td></tr> <tr><td>۷</td><td>۲</td><td>۵</td><td>۲</td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> </table>	ا	د	س	ہ					۴	۱	۰	۳	۷	۲	۵	۲					<table> <tr><th>ا</th><th>د</th><th>س</th><th>ہ</th></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>۵</td><td>۲</td><td>۳</td><td>۶</td></tr> <tr><td>۸</td><td>۵</td><td>۷</td><td>۱</td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> </table>	ا	د	س	ہ					۵	۲	۳	۶	۸	۵	۷	۱				
ا	د	س	ہ																																																																																
۵	۱	۲	۳																																																																																
۹	۴	۶	۲																																																																																
ا	د	س	ہ																																																																																
۳	۲	۱	۷																																																																																
۴	۸	۷	۵																																																																																
ا	د	س	ہ																																																																																
۴	۱	۰	۳																																																																																
۷	۲	۵	۲																																																																																
ا	د	س	ہ																																																																																
۵	۲	۳	۶																																																																																
۸	۵	۷	۱																																																																																

۲. کھڑی ترتیب میں لکھ کر تفریق کیجیے :

(۱) ۱۱۲۷ — ۳۲۳۵	(۲) ۲۳۳۵ — ۶۰۰۷	(۳) ۴۰۴۳ — ۶۰۳۷
(۴) ۲۳۸۴ — ۴۷۵۲	(۵) ۳۱۵۶ — ۴۰۰۴	(۶) ۳۱۲۹ — ۸۰۴۲
(۷) ۲۶۵۶ — ۶۵۲۴	(۸) ۲۱۶۹ — ۵۳۰۵	(۹) ۲۷۶۳ — ۶۰۵۲
(۱۰) ۴۱۹۲ — ۸۲۳۵	(۱۱) ۳۹۹۹ — ۴۰۰۰	(۱۲) ۵۴۳۲ — ۸۰۲۰

پانچ ہندسی عددوں کی بغیر حاصل والی تفریق

◆ ایک گاؤں میں لوگوں نے 'ذخیرہ آب' بنانے کے لیے ۸۶,۵۷۴ روپے جمع کیے۔ ان میں سے ۷۴,۲۵۴ خرچ ہو گئے۔
باقی کی رقم دوبارہ آبی بھرائی کے خرچ کے لیے جمع رکھی گئی تو آبی بھرائی کے لیے کتنی رقم رکھی گئی؟

اکائی کے نیچے اکائی، دہائی کے نیچے دہائی کے طریقے سے عددوں کو لکھا۔
اکائی میں سے اکائی، دہائی میں سے دہائی، سیکڑے میں سے سیکڑہ، ہزار میں
سے ہزار اور دس ہزار میں سے دس ہزار تفریق کیے۔
آبی بھرائی کے لیے ۱۲۳۲۰ روپے حاصل ہوئے۔

ا	د	س	ہ	دہ
۴	۷	۵	۶	۸
۴	۵	۲	۴	۷
۰	۲	۳	۲	۱

مشق

۱. مندرجہ ذیل مثالیں حل کیجیے :

ا	د	س	ہ	دہ
۷	۶	۵	۴	۳
۶	۵	۲	۳	۱

(۲)

ا	د	س	ہ	دہ
۲	۳	۴	۷	۱
۱	۲	۳	۴	۱

(۱)

ا	د	س	ہ	دہ
۶	۷	۹	۸	۳
۵	۰	۴	۷	۲

(۳)

ا	د	س	ہ	دہ
۵	۲	۳	۹	۵
۴	۲	۱	۷	۳

(۳)

۲. کھڑی ترتیب میں لکھ کر تفریق کیجیے :

(۱) ۲۷۰۵ — ۱۳۹۰۸	(۲) ۳۴۶ — ۲۳۳۵۷
(۳) ۷۴۰۵۶ — ۸۵۶۷۹	(۴) ۵۴۳۲۱ — ۶۹۸۷۶

پانچ ہندسی عددوں کی حاصل والی تفریق

◆ ذیل کی مثال دیکھیں گے۔

۵ اکائی میں سے ۷ اکائی تفریق نہیں ہوتی اس لیے ایک دہائی کو کھولنا ہوگا۔ لیکن دہائی کے مقام پر اور سیڑھے کے مقام پر کچھ نہیں ہے۔ اس لیے ۵ ہزار میں سے ۱ ہزار کو کھول کر ۱۰ سیڑھے حاصل کریں گے۔ ان میں سے ۱ سیڑھے کھول کر ۱۰ دہائی حاصل کریں گے۔ ان میں سے ۱ دہائی کھول کر ۱۰ اکائی حاصل کریں گے۔ یہ اور پہلے کی ۵ اکائی مل کر ۱۵ اکائی ہوئی۔ اس میں سے ۷ اکائی تفریق کریں گے۔ اسی طرح ترتیب وار ہندسے تفریق کر کے حل مکمل کریں گے۔

ا	د	س	ہ	دہ
	۹	۹	۱۴	
۱۵	۱۰	۱۰	۳	
۵	۶	۵	۳	
۷	۵	۸	۷	
۸	۴	۱	۷	۰

مشق

◆ تفریق کیجیے :

ا	د	س	ہ	دہ
۵	۳	۲	۸	۷
۳	۵	۷	۳	۴

ا	د	س	ہ	دہ
۴	۲	۸	۶	۵
۵	۶	۴	۲	۳

ا	د	س	ہ	دہ
۵	۱	۷	۲	۴
۸	۱	۶	۱	۲

ا	د	س	ہ	دہ
۰	۰	۰	۷	۶
۵	۶	۷	۸	۳

ا	د	س	ہ	دہ
۹	۰	۷	۰	۵
۵	۱	۸	۲	۳

ا	د	س	ہ	دہ
۹	۲	۴	۴	۳
۹	۱	۲	۵	۱

ا	د	س	ہ	دہ
۰	۰	۰	۰	۷
۵	۷	۰	۹	۱

ا	د	س	ہ	دہ
۰	۴	۵	۴	۸
۹	۹	۸	۴	۲

ا	د	س	ہ	دہ
۰	۰	۰	۰	۵
۰	۰	۰	۵	۳

جمع، تفریق - زبانی

آپا : صوفیہ، انوار، مُعین یہاں آؤ۔ آج ہم کچھ الگ قسم کا کھیل کھیلیں گے۔ تم میں سے کسی ایک کو دو عدد کہنے ہیں۔ باقی دونوں کو ان کی جمع اور تفریق بتانا ہے۔ لیکن ایک شرط ہے۔ بیاض، پنسل جیسی کسی چیز کا استعمال نہیں کرنا ہے۔

صوفیہ : یعنی سب دل ہی دل میں یا زبانی کرنا ہے۔

آپا : ہاں، مُعین تم شروع کرو۔

مُعین : ۲۸ اور ۵۳

انوار : ان کی جمع ۸۱ ہے کیوں کہ ۲۸ اور ۳ مل کر ۳۱ ہوئے۔ اب ۳۱ میں ۵۰ ملانا ہے۔ اس لیے ۳۱ میں پانچ مرتبہ ۱۰ ملائے، ۴۱، ۵۱، ۶۱، ۷۱، ۸۱

صوفیہ : میں نے ذرا الگ طریقہ سے کیا۔ ۲۸ کے ۲ دہائی اور ۵۳ کے ۵ دہائی کی جمع کی۔ وہ آئی ۷ دہائی۔ اب دونوں میں بچے ہوئے ۸ اور ۳ اکائیوں کی جمع ۱۱ کو ۷ دہائی یعنی ۷۰ میں ملایا۔ ۱ + ۱۰ + ۷۰ یعنی ۸۱۔

مُعین : میرا طریقہ ان سے بھی الگ ہے۔ ۲۸ کا نزدیک دہائی کا عدد ۳۰ ہے۔ اسے میں نے ۱۰، ۱۰ کے مرحلے میں ۵۳ سے ملایا۔ ۶۳، ۷۳، ۸۳۔ اب چوں کہ ۲۸ سے ۲ زیادہ لے کر ۳۰ بنایا تھا اس لیے ۸۳ میں سے ۲ تفریق کیا، آیا ۸۱۔

آپا : شاباش۔ اب انھیں دو عددوں کی تفریق کرو۔

صوفیہ : میں نے الٹ سوچا۔ میں ۵۳ سے ۲۸ تک پیچھے آتی گئی۔ اس کے لیے جتنے عدد پیچھے آنا پڑے گا وہ باقی رہے گا۔ ۵۳ میں سے ۳ تفریق کیا ۵۰ آیا۔ پھر ۵۰ میں سے دو مرتبہ ۱۰ کم کیا۔ ۳۰ آیا۔ اس ۳۰ میں سے ۲ کم کیا تو

۲۸ آیا۔ یعنی ہم نے ۳، ۱۰، ۱۰ اور ۲ یعنی ۲۵ کم کیا۔ اس لیے $28 - 53 = 25$

انوار : ۵۳ میں سے ۲۸ تفریق کرنے کا مطلب ہے کہ ۲۸ سے آگے ۵۳ آنے تک گننا۔ ۲۸ میں ۲ ملائے۔ ہوئے ۳۰، تیس میں ۲۰ ملائے تو ہوئے ۵۰۔ اب اور ۳ ملانے سے ۵۳ ہوتے ہیں۔ یعنی ۲۸ کے آگے ۲، ۲۰ اور ۳ یعنی ۲۵ ملائے تو ۵۳ آیا۔ اس لیے $28 - 53 = 25$

آپا : شاباش! تم سب کے زبانی جمع اور تفریق کرنے کا طریقہ بالکل صحیح ہے۔ اسی طرح اپنے اپنے طریقے سے جمع، تفریق کی مثالیں حل کرنے کی مشق کرو۔ آئندہ اس کا بہت استعمال ہوگا۔

مشق

ذیل میں دی ہوئی ہر جوڑی کے عددوں کی جمع اور تفریق اپنے اپنے طریقے سے زبانی طور پر کیجیے دوستوں کا طریقہ جدا ہو تو ایک دوسرے کا طریقہ سمجھ کر ذہن نشین کیجیے۔

(۱) ۵۰، ۹۰ (۲) ۳۵، ۶۵ (۳) ۴۷، ۲۳ (۴) ۱۶، ۷۴ (۵) ۷۰، ۳۸